

TADEUSZ LEWASZKIEWICZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0003-0676-9841

***Słownik gwary i kultury Kujaw*, t. 1. A-H. Oprac. Zofia Sawaniewska-Mochowa (hasła A-Ć), Włodzimierz Moch (hasła D-H). Zespół Redakcyjny: Anna Paluszak-Bronka, Zofia Sawaniewska-Mochowa, Mirosława Wronkowska-Dimitrowa, Krzysztof Kołatka, Włodzimierz Moch. Redakcja naukowa: Zofia Sawaniewska-Mochowa. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017, ss. 335**

Pierwszy tom dzieła leksykograficznego, zaplanowanego na trzy tomy, obejmuje następujące części: *Słowo wstępne* (s. 9–12); *Dotychczasowe próby gromadzenia i opisu słownictwa gwarowego z Kujaw* (s. 13–15); *Zasady opracowania słownika* (s. 16–30); *Mapy regionu* (s. 31–33); *Słownik* (s. 35–307); *Wykaz źródeł* (s. 309–316); *Wykaz rozmówców* (s. 317–320); *Wykaz skrótów określeń geograficznych przyjętych przy ustalaniu zasięgów* (s. 321–329); *Wykaz innych skrótów* (s. 330–331); *Literatura* (s. 332–335).

Słownik obejmuje słownictwo z historycznych Kujaw. „Gromadzeniem i analizą materiału zajmuje się zespół złożony z językoznawców z różnych placówek naukowych, a przedsięwzięciu patronuje Pracownia Polszczyzny i Kultury Regionalnej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego z Bydgoszczy. Tom zawiera 1450 artykułów hasłowych w układzie alfabetycznym, co stanowi mniej więcej 30 procent zgromadzonej dotychczas bazy materiałowej” (s. 9).

Dorobek leksykografii „kujawskiej” jest skromny: słownik O. Kolberga (1867/1869) – pożyteczny, choć zawierający „w znacznym stopniu zbiór leksyki historycznej, recesywnej”, słownik K. Podczaskiej z 2013 roku (zawierający wiele nieścisłości i błędów) oraz słownik A.B. Łukaszewicza z 2014 roku (z pewnymi brakami metodycznymi, ale stanowiący dosyć bogaty zbiór leksyki gwarowej). Przydatne w tworzeniu kartoteki były tylko słowniki O. Kolberga i B. Łukaszewicza.

Najwięcej materiału wyrazowego dostarczyły jednak inne liczne źródła: naukowe opracowania dialektologiczne, teksty gwarowe, artykuły oraz rozprawy etnograficzne i krajoznawcze dotyczące Kujaw, atlasy językowe, słowniki gwarowe, kartoteki gwarowe, utwory literackie z elementami gwarowymi, utwory literackie w odcinkach (publikowane w prasie), kujawskie przysłowia, legendy, gawędy i gadki, liczni rozmówcy i osoby ankietowane.

Słownik ma charakter dyferencjalny, co powoduje, że rezygnuje się z zamieszczenia w nim typowego słownictwa ogólnopolskiego. Jak piszą leksykografowie, omawiane dzieło leksykograficzne: „Przynosi natomiast, świadomie przez nas wyselekcjonowane, jednostki językowe, które oddają ludowy ogląd świata i dokumentują polifoniczność kultury kujawskiej. Dlatego w tak szerokim zakresie uwzględniamy w zasobie haseł słownictwo folkloru, starając się wydobywać jego zniuansowanie semantyczne, emotywne, uzależnione od gatunku tekstu i konwencji stylistycznej” (s. 17–18).

Siatkę haseł tworzą: typowe kujawskie wyrazy oraz połączenia wyrazowe gwarowe i regionalne (**babska wesz** ‘roślina, łopian większy lub jego czepliwy owoc’, **chachlować** ‘przesuwać sieci pod lodem za pomocą specjalnej tyki zwanej *chachlem*’); wyrazy gwarowe i regionalne o szerszym zasięgu terytorialnym, w tym także zapożyczenia i kalki z języka niemieckiego (np. **antrejka** ‘przedpokój’, **gwiazdor** ‘osoba przebrana w stylu św. Mikołaja’); „wyrazy szerokoterytorialne i ogólnogwarowe” (np. **panienka** ‘żrenica’); wyrazy różniące się znaczeniem od odpowiedników ogólnopolskich (np. **bruzda** 1. ‘przedziałek we włosach’, 2. ‘rów odprowadzający wodę z pola niedrenowanego’). Oprócz tego jeszcze 7 grup słownictwa.

Powyższe uwagi dotyczyły makrostruktury słownika. Gdy chodzi o jego mikrostrukturę, warto odnotować przynajmniej kilka faktów.

Przyjęto układ alfabetyczny; hasła opatrzone są najważniejszymi informacjami gramatycznymi (np. dotyczącymi wahań rodzaju gramatycznego rzeczowników, nieodmienności wyrazów). Stosuje się definicje realnoznaczeniowe, strukturalne i synonimiczne. Autorzy słownika słusznie zrezygnowali z używania kwalifikatorów profesjonalno-naukowych, ograniczając się do umieszczenia kwalifikatora *etn.* Występują kwalifikatory innego typu, np. chronologiczne (np. *przest*, *daw*), frekwencyjne (*rzad*, *reg*), stylistyczne itd. Stosuje się „sieć odsyłaczy między nazwami synonimicznymi i zbliżonymi znaczeniowo, należącymi do tego samego pola semantycznego” (s. 25), jak również określa zasięgi geograficzne wyrazów i wyjątkowo podaje informacje etymologiczne (głównie dotyczące zapożyczeń niemieckich).

Słownik jest przeznaczony dla szerszego kręgu odbiorców i dlatego zastosowano w nim uproszczone zapisy zarówno wyrazów hasłowych, jak i cytatów pochodzących od informatorów. Jest to niewątpliwie słuszna decyzja zespołu leksykograficznego. Dobrze się stało, że zamieszczono we wstępnej części dzieła trzy kolorowe mapy regionu kujawskiego.

Nie sposób scharakteryzować bogactwa leksykalnego zamieszczonego w pierwszym tomie omówionego słownika. Ograniczę się wobec tego do zacytowania wybranych i jednocześnie bardziej osobliwych haseł. Oto przykłady: **ankórka** ‘złość, uraza’; **bałykować** ‘o dziecku: czołgać się na rękach i nogach’; **banach** ‘niezgrabny młodzieniec, niezgrabiasz’; **bladysia pieszcz** ‘blada dziewczyna’; **blałować** ‘być nieobecny w szkole; wagarować’; **bodajta** ‘wyrażenie współczucia, ubolewania, pocieszenia’; **bolinga** ‘choroba wrzodowa; wrzód’; **burole lm zgr** ‘roślina dwuletnia, uprawiana w licznych odmianach; burak zwyczajny’; **chójka** ‘jakikolwiek drzewo rosnące’; **chrabeścina** ‘suche gałęzie, chrust’; **chrępać** ‘rznąć, ciąć’; **chwalba przest** ‘pochwała, uznanie’; **ciurgać** ‘pociągać nogami, powłóczyć, szurać

obuwem po ziemi w czasie chodu'; **cocwić się** 'przyjaźnić się'; **cynki** *lm rzad* 'zęby wideł'; **czaparaga** *pejor* 'dziewczyna po utracie dziewictwa'; **dać pogrzyb** *etn* 'urządzać stypę'; **drażba** 'młocka: *draszki szli na drażbę*'; **dydolić** 'mizernie grać na skrzypcach; rzępolić'; **dyszalki** *blp* 'podwójny dyszel w zaprzęgu na jednego konia'; **dziadaki** *lm rzad* 'pozostałości po wymłóceniu zboża; drobna słoma, plewy'; **dziarny** 'energiczny, z temperamentem; dziarski'; **finek** 'mały pies'; **gęsi pępek** 'gatunek grzyba jadalnego'; **glik** 'pojętność, bystrość, spryt'; **gora** *rzad* 'ognisko na polu'; **grędzić** 'zanurzać w wodzie (mowa o sieciach)'; **halba** 'pół litra; naczynie o takiej pojemności, także jego zawartość'; **hapa** *rzad* 'kradzież owoców z drzew'.

Na wymienienie zasługiwałoby jeszcze przynajmniej kilkaset wyrazów, znacznie się różniących od ogólnopolskich. Niektóre artykuły hasłowe zawierają cytaty z wartościowymi informacjami o kulturze duchowej i materialnej wsi, np. **dyngus**, **gomółka**, **gzik**, **herody** *blp*.

Pierwszy tom *Słownika gwary i kultury Kujaw* zasługuje na wysoką ocenę. Miejmy nadzieję, że również następne tomy będą reprezentowały wysoki poziom i tym samym zaprezentowane dzieło leksykograficzne znacznie wzbogaci polską i słowiańską leksykografię gwarową.